

JUNI 1999

Aktstycket

Medlemsblad från ArkivCentrum Örebro län

Glad sommar!

Med Sam Lindsogs härliga sommarbild ur Segelsällskapet Hjälmarens arkiv önskar vi läsarna av Aktstycket en fin och solig sommar.

I sommarvärmen kan det vara svalkande att läsa *Sten-Ove Peterssons* starka och spännande skildring om en händelse vid Stockås Torvfabrik en vinterkväll i slutet av 30-talet. Sten-Ove Petersson är styrelseledamot i Örebro läns företagsarkiv och en känd profil i naturintresserade kretsar. Att han har många strängar på sin lyra framgår av hans skildring från den gamla

”goda” tiden.

Aktstycket har också glädjen att presentera en artikel av demokratiutredningens ordförande *Bengt Göransson*. Han höll ett mycket uppskattat anförande på Folkrorelsearkivets årsmöte den 29 mars. Vi anbefaller varmt hans artikel *Den onödiga brådskan*, i synnerhet till politikerna i läsekretsen.

Örebro läns företagsarkiv har inom ramen för ett agrarhistoriskt projekt genomfört en inventering av större gårdsarkiv i Örebro län. Ett av dessa har tagits in till ArkivCentrum och förtecknats.

Magnus Johansson, som ordnat det omfattande arkivet, presenterar Markebäcks Gårds arkiv.

Inför hösten planerar vi flera olika aktiviteter på ArkivCentrum. En är en upprepning av den lokalhistoriska kurs som löpte under 1998–99 och som är öppen för alla intresserade. Vidare kommer vi som en jubileumsaktivitet för Folkrorelsearkivet att ordna en kväll med föredrag och diskussion om 1900-talets historia. Håll utkik i Aktstycket framöver!

Göran Henrikson

*Stockås Torvfabrik
och direktör Werner
Risberg.*

Ekorrhjulet

Det är kall och hård februarivinter i slutet av 1930-talet.

Vid Stockås Torvfabrik är det bråttom. Via firma Theodor Woelfer i Malmö har det kommit en stor exportorder på torvbalar till USA. För att klara ordern har Hasselfors Bruk delat upp ordern på sina båda fabriker vid Stockås och Porla.

All export på USA sker sedan några år tillbaka genom Theodor Woelfer. Han har sin svåger Ernst däröver, där han etablerat sig som en framgångsrik affärsman. Ernst är liksom Theodor jude och har flytt undan de inledande judeförföljelseerna i Nazityskland.

Brådskan vid Stockås har ac-

centuerats av att M/S Abraham Lincoln, som ska ta lasten över till New Orleans och som lastar i Oslo, har aviserat en tidigare avgång än den som tidigare planerats.

Det tar dubbelt så lång tid att tillverka en exportbal jämfört med en svensk normalbal. Det är emballeringen i juteväv som är orsaken. Först ska väven och de hyvlade och grönfärgade ribborna, stämplade med 7 ½ kubikfot, hanteras en och en vid pressningen. Sedan ska gavlarna, förtryckta med "Premier Peat Moss", sys fast för hand. Det är inget lämpligt jobb för stela torvarbetarhänder – det tar tid. Snabbare går det när arbetarnas fruar

kommer och hjälper till. På kvällarna syr ofta både man och hustru. Dels för att hinna med de leveranser som utlovats och dels för att något förstärka den magra torvarbetarkassan.

Det största problemet är att sy i kylan. I fabriken finns ingen värme och det är svårt – ja nästan omöjligt – att sy med vantar eller handskar på. Därför har ett provisoriskt syrum iordningställt. Ett par elektriska kamflänselment har installerats och håller kylan nödigt borta – i alla fall alltför många minusgrader.

*

Den här kvällen sitter förman August Ekman på sitt kontor hemma i Skyttebo och räknar ut gubbarnas avlöningar för den nyss ändade januarimånaden. Kvällen är långt liden, när han kommer ihåg att reparatören ”Oskar i Harsbo” tidigare under dagen rapporterat från varmgångslukt ifrån sikten och att den, för säkerhets skull, bör kontrolleras.

Det är nog ändå säkrast att han trots den sena timman och trots den stränga kylan, minus 24°, går fram till fabriken och kontrollerar sikten. Ett haveri just nu – stort eller litet – får bara inte ske.

Småsvärande snör han på sig de näverbottnade kängorna, tar på sig vadmalsvästen och skinntröjan och ger sig ut i kylan. Han märker omedelbart att kylan är sträng. Inandningen känns som att dricka nyuppslaget vichyvatten.

Med sin syster Idas spark tar han sig mot fabriken. Föret är gott och ljuset bra, tack vare en nästan full måne. En orädd tyskhare följer parallellt hans färd på 50–75 meters avstånd. Oräddheten och den låga nosföringen tyder på att han spårar. Tydligt är det en hane, som spårar en parningsvillig hona.

Fabriken står stor, mörk och framför allt kall, när det arbetslag som ikväll sytt balar lämnat den. August tänder belysningen, som består av enstaka – mycket enstaka – glödlampor, som ger vad vi idag möjligen skulle kunna kalla ledljus. Han tar sig fram till motorrummet, där han drar igång den stora ASEA-motorn som via remmar och transmission driver alla fabriken enheter. Han måste köra igång fabriken en kort stund för att kunna lägga över siktremmen till friläge (nollskivan). På så sätt kan han fritt snurra på den rote-

rande sexkantsikten när han ska kontrollera den.

Han går in i det lilla förrådet och hämtar sladdlampa, skiftnyckel och smörjsprutan. Sprutan är fylld med konsistensfett, det kontrollerar han innan han börjar trappvandringen upp till sikten. Den finns högst upp i fabriken. Nära 20 meter och 94 trappsteg upp. Han vet att trappstegens antal är just 94, efter tusentals trappbestigningar under år som gått.

Så är han då på plats. Dammet som rörts upp när han tidigare kört igång fabriken, siktas upp i kägglor från sikthusets två lampor. Han öppnar de sex luckorna, som finns utefter sikthusets ena långsida. Huset innesluter sikten och ska skydda mot dammutsläpp. En funktion som sikthuset klarar dåligt. – Men bättre något än ingenting.

Han kontrollerar siktshallen och deras infästning. Sikten är av sexkanttyp, nio meter lång och med en diameter av 1,5 m. Nu vid exporttillverkningen apterad med såll med 10 mm maskvidd.

Allt verkar vara i sin ordning. Nu är det bara det svåraste, men också viktigaste kvar – smörjningen av siktens mellanlager. För att komma in i sikten måste han ta loss en av siktramarna. Han tar med sig sladdlampa och smörjspruta. Väl inne känner han hur sikten tar emot hans vikt och roterar ett kvarts varv och kommer i balans.

Han tar sig krypande fram mot siktens centrum, där det kritiska mellanlagret finns. Efter att ha dammat av lagret, finner han smörjnippeln och pumpar med sprutan in fett. Det går åt mycket. Tydligt är lagret torrt och Oskar hade kanske rätt när han trodde sig känt lukt av bränd torv. Fettet tränger fram mellan

lager och axel och lagret är fyllt. August kryper långsamt tillbaka mot det borttagna siktshallen, där han ska ta sig ut igen. Han kryper upp utefter siktens sida för att komma ut genom den öppna luckan – men fan också. Allt eftersom August kryper, roterar sikten – den är ju frikopplad. Han är i ett ekorrhjul!

August sätter sig ned och funderar. Genom siktens ändar kommer han inte ut. Den övre änden är blockerad av skopelevatorm och den nedre av stupet ner i den ”lilla rivaren”. Om han bara hade något långt föremål som han kunde sticka ut genom siktöppningen och ta spjörn mot luckkanten. Då skulle sikten vara blockerad. Han försöker att förlänga sin arm med skiftnyckeln. Men han når inte kanten, utan i stället tappar han skiftnyckeln ner i mulltrumman.

Rädslan och kölden griper honom. Hur ska det gå i morgonbittida, när gubbarna kommer ut och drar igång fabriken? Kanske har det ingen betydelse. Han är väl ändå ihjälfrusen vid det laget.

*

Samtidigt som August sitter fången i sin sikt och dväljs av dystra tankar, sveper bruksdisponenten på Hasselfors, Werner Risberg, ut genom Stora Hotellets dörrar i Örebro. Utanför väntar chaufför och jägare Axel Kvist i representationsbilen – en Ford Lincoln av senaste årsmodell. V8-an mullrar tryggt och säkert på tomgång och ger värme till sin väntande herre.

Axel ser med en gång att disponenten inte är god till sinnes. Han är van att läsa hans sinnelag. Uppenbarligen har kvällens sammanträde inte gått enligt ritningarna och det trots att säkerligen

middagen var god liksom drycken därtill.

Axel öppnar dörren och den mulne disponenten tar plats i baksätet. Axel hör honom mumla något om uppkomlingar som bättre borde veta sin plats här i livet. Försättningen hör han inte, eftersom han stänger dörren och tar själv plats i förarsätet.

Färden hem mot Bålby går över en vintrig, snöklädd Närkeslätt. Månskenet ger långa, djupa skuggor utefter storgårdarnas alléer. På många ställen har gårdagens blåst skapat drivor men de besväras nu på intet sätt. Efter en stunds färd sover disponenten. Vid landsvägsbron över Svartån i närheten av Stockås har ett djupt gupp uppstått vid snöplogningen. Axel har glömt det från inresan till Örebro. Nu håller Axel i sin ensamhet på vägen hög fart och bilen får ett hårt slag, när den passerar guppet. Disponenten vaknar nu snabbt och abrupt. Och han blir ännu mer vaken här han får se att belysningen är påslagen inne i torvfabriken några hundra meter bort.

– Ser Axel vad jag ser? Det lyser i fabriken! Inte tusan kan gubbarna hålla på att sy exportbalar nu. Klockan är ju över ett.

Kvällens tidigare purkenhet hos disponenten har nu övergått i ilska. Axel undviker att svara. Han känner till disponentens maniska känslighet för lampor som lyser i onödan. Han är sparsam i allmänhet, men när det gäller elkraft, i synnerhet. För ett år sedan var det på vippen att han avskedade en brukstjänsteman som glömt att släcka ljuset, när han lämnat kontoret efter en lång dags arbete.

– Sväng in till fabriken får vi undersöka, beordrar disponenten.

De stiger ur bilen, kliver in i fa-

briken, där allt är tyst och ödsligt - bara kallt, mycket kallt.

– Hallååå... Någon här? Disponentens tordönsstämma stud-sar mellan väggar och mellangolv. Inget svar. Hallååå... upprepar han.

Uppe i sikten har August haft några djävulskt kalla timmar. Han har förstås insett allvaret i situationen och försökt hålla sig i rörelse så mycket som möjligt.

Han har nästan gett upp, när han hör ljudet av en bil i den annars så tysta vinternatten. Ljudet kommer närmare, och Herre Gud, bilen tycks svänga in mot fabriken. Han hör hur det slår i bildörrar och disponentens hallåande. August griper tag i siktens ekergång och reser sig på knä och försöker ropa till svar. Men i sitt frusna skick vill inte ljudet passera läpparna. Kanske vill det stanna kvar i den lilla värme som fortfarande finns kvar i munhålan. Han försöker igen och nu blir det åtminstone till ett ynka jamande läte. Han drar med den näverbottnade kängan över siktduken för att på så sätt få ljud ifrån sig. Han grips av förtvivlan – tänk om de inte hör honom. Nu när hjälpen är så nära. Han ökar takten och kraften i rasandet mot siktduken.

Nere på bottenvåningens jordgolv står disponenten och Axel och lyssnar efter svar på sitt anrop.

– Jag tycker jag hör något raspande ljud från övervåningen, anmäler Axel.

– Gå upp och undersök, befäller disponenten, medan jag ser mig lite omkring. Han försitter aldrig ett tillfälle att kontrollera vad som görs och hur det görs, när han är ute på bolagets olika enheter. Nu passar han på att besiktiga det färdiga partiet av ex-

portbalar för USA som ligger upplagrat ute i balmagasinet.

Ledd av Augusts raspande mot siktduken finner Axel så småningom August högst däruppe i sikten. En ömklig syn. En neddammad, stelfrusen August, knappt förmögen att röra sig eller svara på tilltal. Efter diverse manipulerande får Axel ut August. Långsamt och stötigt går vandringsringen utför de smala, branta traporna. Nere på bottenplanet väntar disponenten. Hans dåliga humör från kvällens tidigare övningar har byggts på med upptakten av "el-slöseriet" här vid fabriken.

– Vad tusan menar förman med att hålla på och rota i fabriken så här mitt i natten och slösa med ström helt i onödan?

Ett kraftlöst försök, i sitt nedfrusna tillstånd, av August att förklara vad som hänt, avbryts av disponenten.

– Förman får förbanne mig i försättningen, liksom alla andra, sköta sitt arbete under dagtid om inte annat är beordrat. Sån't här slöseri med ström får inte förekomma någon annanstans i bolaget och därmed heller inte här. Kom nu, Jägarn, så far vi.

*

En varm och go Ford Lincoln driven av en kraftfull V8 mullrar på väg mot Bålby Herrgård.

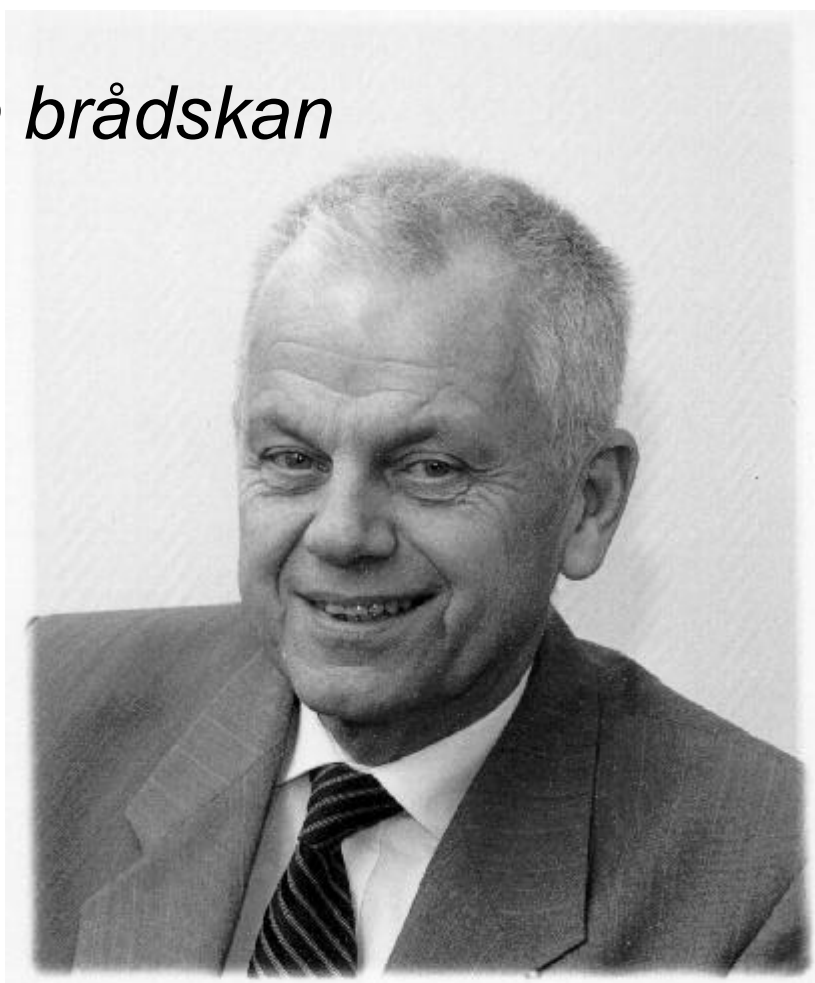
En stelfrusen förman vid Stockås tar sin systems spark och transporterar sig med stor möda de 500 meterna hem till förmansbostaden.

Kvar blir en stor, kall torvfabrik och nu utan "onödig" strömförbrukning.

Sten-Ove Pettersson

Den onödiga brådskan

Bengt Göransson's föredrag på Folkrörelsearkivets årsmöte den 29 mars handlade bla, om demokratins behov av eftertanke, sammanhang och långsiktighet. Romantiseringen av snabbhet och "effektivitet" är farlig för demokratin, menade han. Han utvecklade sina tankar i sitt inledningsföreläsning till Demokratiutredningens seminarium Tid för demokrati? i Stockholm den 12 april. Vi har glädjen att kunna trycka det här.

Bengt Göransson, Demokratiutredningens ordförande

Utredningen om folkstyret i Sverige inför 2000-talet – Demokratiutredningen – har som sin uppgift att belysa demokratins villkor inför 2000-talet. Två av de problemområden som vi särskilt skall uppmärksamma gäller de effekter en ny mediasituation och den internationaliserade ekonomin får för demokratin. Båda dessa områden har det gemensamt att den ökade hastigheten karakteriserar dem. Tiden för beslutsfattande blir allt kortare, kraven på beslutskraft ökar i samma mån. Dagens seminarium behandlar just detta – kraven och förväntningarna på snabbhet och effektivitet. Mina inledande reflektioner har som utgångspunkt och rubrik Den onödiga brådskan. Jag har valt anslaget mot bakgrund av de erfarenheter det snart tilländalupna decenniet gett mig. Hur snabb var snabbheten? Aldrig i mitt snart sextiosjuåriga liv har så många

beslut fattats, så många förändringar inträffat i både politik och näringsliv som under 1990-talet, men aldrig har heller lika många beslut ändrats eller återkallats. Politiken har i hög grad reducerats till att gälla akutingripanden så snart man påträffat ett elände. Vilken styrka och lödighet får en politik som till sin huvuddel består av brandkårsutryckning och försök att släcka eldhärdar men nästan aldrig gäller om-, till- eller nybyggnad? Om medborgarna skall vilja delta i samhällsarbetet krävs en politikens långsiktighet. På 1930-och 40-talen formades stora delar av välfärdspolitiken som en del av en intellektuell process. Vid universitet och socialinstitut bygg-

de man upp en teoretisk bas för social- och välfärdspolitik, och i dennas verkställighet kom i hög grad arbetarklassens begåvningsreserv att ta del. Vilken roll spelade inte de många socialdemokratiska sociologer som befolkade kommunalkontoren under 1950-talet? Deras kunskapsgrund var solid, de slarvade inte med de samhällsekonomiska sambanden och de hade en gedigen idébas för sitt arbete. Genomslaget för en ny avintellektualiserad politik kom under tidigt 1980-tal, när politiken på allvar sökte välja marknaden som sitt föredöme men dessvärre bortsåg från att det politiska systemet knappast till någon del har de karakteristika som på en verk-

lig marknad korrigerar felbedömningar och felval.

Ett samhälle som oreflekterat dyrkar handlingen riskerar att bli demokratiskt försvagat. Den politiker som ser sig som beslutsfattare snarare än som tänkande och reflekterande person riskerar att bli offer för andras tankar, och hans beslut och handlingar blir i förlängningen sällan kraftfulla. Tänk efter: är det egentligen bra att allt fler politiskt ansvariga personer omger sig med assistenter som skriver deras tal och texter – blir inte följden att andra också tänker åt dem – och blir deras beslutskraft mer än en illusion? Kan den person strängt taget leda som inte skriver själv? Bilden av den mäktige företagsledaren som sitter vid sitt rena skrivbord och oavbrutet fattar beslut på andras föredragningar – är den något annat än en schablon?

Demokratin behöver i alla kretsar och på alla nivåer företrädare som har vad som kan betecknas som en teoretisk bas. Oreflekterat förs idag i politiska processer in krav på effektivitet som ett med demokratin jämställt värde. Man tror sig kunna rationalisera de politiska processerna på samma sätt som man kan förenkla viseringen av månadskort i tunnelbanans spärrar (vilket brukar gå till så att man inte tittar på dem alls). Att en demokratisk process tar tid därför att det som är dess föremål är svårt, inser långt ifrån alla. Det ses som ett tillkortakommande att en tanke eller ett förslag inte omedelbart kan resultera i ett beslut i exempelvis en fullmäktigeförsamling. Om de svåraste och mest komplicerade frågorna hanteras med den största snabbheten – vad återstår annat än kunskapsförakt för den beslutsfattare som söker döva sin ångest?

Mitt resonemang är inte en plädering för handlingsförlamning, tvärtom. Trögheten har ett värde, vilket inte betyder att trögmånsarna har det. Men den politiska handlingen och åtgärden måste alltid bygga på överväganden som i sin tur utgår från värderingar och avsikter, och får inte reduceras till att vara reflexmässiga ställningstaganden. Det som många ser som de ekonomiska marknadernas styrka, de snabba besluten och dramatiska kasten, inspirerar till kopiering, alternativt väcker paralyserande avund trots att den extremt höga felprocenten på de snabbast verkande marknaderna borde stämma till eftertanke. Många stora affärer görs idag inte av eftertänksamma affärsmän, utan av dem som har de snabbaste reflexerna. TV-bilderna från datasalarna är belysande – där sitter unga människor i tjugooåren vilkas viktigaste tillgång är snabba reflexer, deras erfarenhet är ju begränsad. TV:s frågeprogram återger detta förhållande i skrattspegel. Det är aldrig den som tänker först och därefter trycker på knappen som vinner frågetävlingen utan den som trycker snabbast och chansar på att komma på ett bra svar innan tiden går ut. Felprocenten i Jeopardy är därför mångdubbelt högre än i gamla Tiotusenkronorsfrågan, trots att frågorna där var mycket svårare. Det borde vara viktigare för dem som sysslar med politik att se upp för de risker som den nya snabba tekniken skapar för affärliv och marknad än att utvälja skakiga marknader som politikens förebild. Skall politiken söka sina förebilder på marknaden, bör det vara hos de kloka och erfarna affärsmännen, inte hos dem som har snabbhetspremien som lockbete. Och de

snabba beslutsfattarna behöver sina balanserande fardämpare – traditionellt har sega ämbetsverk hejdat yviga politikens överspel, och det skall man nog vara tacksam för. De numera ganska stora politiska kanslier som exempelvis ministrar omger sig med fungerar knappast som farthämmare; deras funktion är oftare den motsatta.

Och låt mig för klarhetens skull understryka att den romantisering av snabbheten hos dem som gillar den inte är farligast; värre är den paralyserande uppgivenhet som de som fruktar och ogillar den ger uttryck för. Demokratins vänner är ingalunda demokratins bästa försvarare när de kritiklöst accepterar beskrivningen av demokratin som överspelad och chanslös.

Låt mig upprepa och påminna om att mitt resonemang inte bör få oss att godta varje senfärdighet. Den dåliga byråkratins förmåga att alltid mobilisera de obotfärdigas förhinder behöver ingen godta. Politik är att vilja, sade och skrev Olof Palme. Han sade inte – vilket många tror – politik är att bestämma. Det var viljeyttringen, tankeverksamheten, rörelsen mot det uppställda målet han syftade på, inte ordergivningen eller den ur sitt sammanhang lösryckta åtgärden. Man förändrar inte världen genom att beskriva den, men utan beskrivningen kan det vara svårt att hitta de goda lösningarna.

Den onödiga brådskan får en rad negativa effekter. Låt mig peka på två. Den första handlar om synen på det politiska uppdraget. Låt mig visa en bild. Den föreställer Jacopo Tintorettos målning *Bebådelsen* och den ingick en installation förra påsken i Skeppsholmskyrkan. Konstnären Christian Partos hade utfört den.

Det är en storslagen målning, inför vilken åskådarna stannar upp. Vi ser en händelse ur Bibeln återberättas. När åskådaren står där och betraktar konstverket, hörs plötsligt ett vingslag. Det är duvan på målningen som påmint oss om sin del av det under som skildras. Duvan ger sig av, men dess budskap finns kvar. Och då ändrar målningen karaktär. Ett konstverk som ivriga turister bara sett som en berättelse om något som Bibeln påstår har hänt får en annan innebörd. Målningen skildrar inte längre Bebudelsen som händelse utan förmedlar en insikt, Jungfru Marias insikt om den stora och ofrånkomliga uppgift hon givits – hon skall föda Guds son. Och här får också denna konstnärliga installation en politisk betydelse. Insikten om uppdragets nödvändighet är ofta betydelsefullare än den kraftfulla handlingen, åtgärden. Den senare är i regel tillfällig, momentan, lösryckt ur sitt sammanhang, insikten däremot skapar sammanhang och långsiktighet, väcker förtröstan och kraft att utföra också det glanslösa. Insikten om uppgiftens art och storhet blir därigenom viktigare än handlingen. Handlingar utan denna insikt reduceras till händelser och saknar betydelse för världens förändring. Bara sådana handlingar som bygger på en djup insikt om uppdraget, dess karaktär och dess vikt får värde inför eftervärlden. Hur många handlingar som inte varit annat än händelser kan ni komma på från det senaste decenniet? Vid ett seminarium som Demokratiutredningen nyligen ordnade framhöll den amerikanske professorn Benjamin R Barber att politikern måste kunna förena sin önskan om förändring och handling med förståelse för att allt tar tid. Att förena en brinnande

otålighet med ett oändligt tålmod – så kan politikerns dilemma beskrivas, men också hans möjlighet att framträda som verklig förändrare och förnyare.

Den andra effekten av brådskan väcker den kanske allra besvärligaste frågan, i varje fall den mest abstrakta, den som vetter åt etik och moral. Samhället kan aldrig – det lär vi redan av Aristoteles – bara ses som krigsallians eller handelsförbund. Samhället måste alltid bygga på en gemenskap som är större än så. Krigsalliansen kan bara bestå så länge kriget pågår, handelsförbundet hålls bara samman av egenintresset och hotas därför av girigheten som är egenintressets konkretisering gentemot omvärlden. Inget samhälle kan bestå om inte medborgarna förenas i respekt för vissa grundläggande dygder, vilka kan sammanfattas i termen medborgaranda.

Kan man överhuvudtaget uppriktligt hålla några som helst etiska normer i ett samhälle där alla tidsperspektiv är korta? Är inte i själva verket en av förklaringarna till den totala upplösningen i det forna Sovjetunionen att det för ett folkflertal som desperat söker befria sig från sitt förflutna inte finns någon framtid? Etik kräver både historia och morgondag. Och det krävs att människorna känner sambandet med andras morgondag, sina barns och sina medmänniskors. Det är inte ointressant att notera likheterna mellan vårt eget sekelskifte och det förra. Då hade efter den euforiska framstegsoptimismens år som kulminerade kring Parisutställningen 1889 ett djupt missmod gripit omkring sig. Människorna flydde in i sig själva, in i ockultism och svartkonst. I vårt eget land mötte emellertid denna misströstan moteld. De

unga folkrörelserna, frikyrka, nykterhetsrörelse och arbetarrörelse, erbjöd ett långsiktigt perspektiv, de väckte människors längtan efter ett annat och bättre liv. Man kan också beskriva detta bättre liv som ett liv som präglades mera av etiska förhållningsätt än av personlig karriär. I detta stycke var också en arbetarrörelse som ofta och felaktigt beskyllts för materialism i själva verket idealistisk: det var det arbetande folkets lycka snarare än dess rikedom som var målet.

I kortsiktighetens samhälle har människan närmare till saknad än till längtan. Och saknaden är en destruktiv och förgörande kraft för människan – den är förknippad med sorg och får henne att krympa, att gömma sig. Längtan däremot är en av de mest produktiva krafterna. Längtans budskap till människan är Kom!, medan saknadens tilltal är Glöm! Som icketroende ser jag just häri en av kristendomens starkaste krafter – när Jesus i Bergspredikan beskriver ett möjligt och eftersträvt liv, väcker han människornas längtan och förmår dem att sätta i gång rörelsen mot målet mot ett mål som gäller lika för alla, att förmå den enskilda människan att utifrån en med andra gemensam värdegrund ta ett ansvar för mer än det egna livet och för nuet. Demokratien behöver detta vidare ansvarstagande – den förutsätter inte bara medborgarnas delaktighet utan också deras deltagande. De som fullgör politikernas uppgifter får inte vara chanstagare av typ kreatursmarknadens hästhandlare utan personer som snarare har den målmedvetne katedralbyggarens egenskaper.

Därför är det nödvändigt att ifrågasätta brådskan och snabbheten som sina egna ändamål.

Förtecknat: Markebäcks gård

Ungefär en halvmil väster om Askersund ligger Markebäcks gård. Dess arkiv har förtecknats under 1998. Materialet i arkivet härrör från gården och byn Markebäck i Askersunds landsförsamling, från gårdens ägare samt från det närbelägna bruket Dohnafors. Arkivet har drag av både gårdsarkiv och personarkiv.

Vid början av 1800-talet var gården ungefär lika stor som övriga gårdar i byn, men under 1800-talet utökades den från 1/8 mantal till nästan 1/2 mantal. Ökningen utgjordes av inköp av ett antal andra gårdar i byn. Utöver detta ägdes även 1/4 mantal i byn Bro, 1/8 mantal i byn Stora Björstorp samt hälften i Dohnafors bruk av samma ägare.

Vid Markebäck, Bro och Stora Björstorp var de huvudsakliga näringarna skogsbruk, jordbruk och brännvinsbränning, medan det vid Dohnafors även fanns en stångjärnsmedja, en mjölkvarn och ett ölbryggeri. En mycket omfattande näring var kolningen. Bönderna i Markebäck var ålagda att leverera all kol de producerade till Aspa bruk, dock hade ägarna till Aspa bruk och ägarna till Dohnafors bruk gjort en överenskommelse så att markebäcksbönderna fick leverera kolet till Dohnafors istället. Förutom kolningen var brännvinsbränning och brännvinshandel en mycket viktig näring i trakten. Från 1800-talets slut var jord- och skogsbruk de dominerande näringarna. Under några år efter 1900 drevs även ett mejeri vid Markebäck.

Gustaf Bäckgren, lantbrukare.

Ägarna

Gården kom i nuvarande släkts ägo 1787 då bonden Jan Bengtsson tillbytte sig 1/8 mantal i Markebäck mot 1/8 mantal i Stora Björstorp. Jan Bengtsson var en betrodd man i lokalsamhället, han hade flera uppdrag och fick bland annat en utmärkelse från hushållningssällskapet för nyodling. Förutom sin egen gård i Markebäck brukade han en annan gård i byn som ägdes av Aspa bruk. Jan Bengtsson hade sammanlagt 14 barn i två giften, men endast 8 barn uppnådde vuxen ålder. Den äldste sonen nämndemannen Jan Jansson övertog bruket av gården i början av 1800-talet och löste under 1820-talet ut sina syskon. Han köpte även 1/4 mantal Bro från Stjersund år 1823 som han 1826 gav till sin enda dotter Clara och hennes man Johan Jansson i bröllopsgåva. Jan dog redan två år senare 1828 och ärvdes då av dottern Clara och mågen Johan Jansson.

Johan Jansson kom från Stora Björstorp och hade 1823 köpt sina föräldrars 1/8 mantal därstädes. Efter svärfaderns död 1828 var paret Johan och Clara därför ägare till tre olika hemman. Det är under deras tid som flera större och mindre gårdsdelar i Markebäcks by inköps och slås ihop till en allt större enhet. Förutom detta inköpte Johan, tillsammans med Petter Andersson den äldre i Stora Björstorp, det närbelägna Dohnafors bruk 1838. Johan Jansson var den av de bägge köparna av Dohnafors som ägnade den mesta tiden åt driften av bruket och han flyttade med familjen dit ifrån Markebäck.

När boet efter Johan och Clara skulle delas mellan barnen (som kallade sig Bäckgren) fick sonen Anders Petter Dohnafors medan sonen Gustaf fick Markebäck. Gustaf Bäckgren är den som lämnat mest spår i arkivet. Han var en mycket aktiv man och satt i riksdagen 1888–1890 och 1894–1899. Han var även suppleant i landstinget, nämndeman, förmyndare för ett flertal omyndiga, ordförande i Sundbo härads vägstyrelse och hade ett flertal kommunala uppdrag. Gustaf innehade gården till sin död 1929 varefter hans sterbhus under en längre period drev gården. Kyrkoherden Karl Bäckren, son till Gustaf, övertog sedermera gården och den ägs nu av dennes son veterinären Anders Bäckgren.

FOLKRÖRELSEARNAS ARKIV
I ÖREBRO LÄN

ÅRSMÖTESPROTOKOLL
Sammanträdesdatum
1999-03-29

Tid 19.00 - 19.30

Plats Ordenshuset i Hällabrottet

Välkommande Berit Forsberg hälsade de församlade välkomna till IOGT-NTO-logens Varandras Hjälp ordenshus och höll därefter en kunskapsrik och engagerad presentation av byggnadens tillkomsthistoria och stilmässiga utformning. Ordenshuset i Hällabrottet är ett mycket fint exempel på en byggnad där jugendstilen fått prägla hela genomförandet in i minsta detalj. Berit Forsberg framhöll att man inte kunde ha valt en bättre lokal för ett genomförande av ett folkrörelsemöte och ett resonemang kring demokratin.

1 § Mötets öppnande Ordförande Thord Strömberg tackade för den intressanta introduktionen och hälsade å föreningens vägnar mötesdeltagarna varmt välkomna. Han vände sig också till Bengt Göransson, kvällens gästtalare och ordförande för demokratiutredningen och önskade honom välkommen till arkivets årsmöte, som, framhöll ordföranden, är historiskt genom att Folkrörelsernas arkiv i Örebro län 1999 kan fira sitt 30-årsjubileum. De trettio åren har varit framgångsrika och utvecklingen har gått i rätt riktning och särskilt värdefullt var det, sade Strömberg i en tillbakablick på verksamhetsåret 1998, att den 3 oktober tillsammans med Örebro läns företagsarkiv kunna inviga ArkivCentrum Örebro län.

Förslaget till dagordning kunde därefter godkännas.

2 § Ombudsupprop Ombud från 82 organisationer var närvarande på mötet. Registrering skedde på en förtryckt namnlista. Utöver ombuden deltog ett 20-tal personer i mötet.

3 § Mötesfunktionärer Till mötesordförande valdes Rolf Hjelm, Svenska Metallindustriarbetareförbundet Avd 21, till sekreterare Göran Henrikson, arkivet och till justerare valdes Kerstin Karlsson Svenska Kommunalarbetareförbundet Avd 2 och Sören Adolfsson Hovsta-Lillåns PRO.

4 § Styrelsens berättelse och ekonomisk berättelse Rolf Hjelm tackade å presidiet vägnar för förtroendet och fortsatte förhandlingarna med en genomgång av styrelsens berättelse rubrik för rubrik. Därefter genomgicks också resultat- och balansräkningen och årsmötet kunde därefter enhälligt godkänna styrelsens berättelse och den ekonomiska berättelsen.

5 § Revisorernas berättelse Revisor Lilian Wistrand, NBV Örebro län, läste därefter upp revisorernas berättelse. I denna föreslog revisorerna ansvarsfrihet för styrelsen samt att resultat- och balansräkningen skulle fastställas av årsmötet.

6 § Ansvarsfrihet Årsmötet beslutade om ansvarsfrihet för styrelsen för 1998 års förvaltning samt fastställde den framlagda resultat- och balansräkningen.

FOLKRÖRELSEARNAS ARKIV
I ÖREBRO LÄN

ÅRSMÖTESPROTOKOLL
Sammanträdesdatum
1999-03-29

7 § Avgifter

På styrelsens förslag beslutades om oförändrade avgifter för år 2000. Göran Henrikson påpekade i en kommentar, att styrelsen ville varsla medlemmarna på årsmötet att medlemsavgifterna snart behövde höjas igen efter att ha legat stilla i flera år. Avgifterna för 2000 fastställdes alltså enl följande:

Medlemmar	Årsavgift
1 - 100	100 kr
101 - 200	150 kr
201 - 500	300 kr
501 - 1 000	400 kr
1 001 - 3 000	700 kr
3 001 -	1 000 kr

Medlemsavgiften inbegriper fri förvaring av en hyllmeter. Därefter kostar varje påbörjad hyllmeter 125 kr per hyllmeter och år.

8 § Arbetsplan och budget för 1999 - 2000

Arbetsplan och budget, som bägge fanns utsända med verksamhetsberättelsen till medlemmarna, godkändes av årsmötet.

9 § val

Valberedningens sammankallande Ulla Nyström, föredrog valberedningens förslag och valen utföll enligt följande:

Ordförande

Till ordförande för ett år omvaldes Thord Strömberg, Lokalhistoriska Sällskapet Örebro län.

Ledamöter

Till ordinarie ledamöter för två år omvaldes Bo Zetterlund, Örebro läns bildningsförbund, Ragnar Åberg, Örebro kristna samarbetsråd, Anna Kajsa Persson, Askersunds föreläsningsförening.

Helge Hagberg, Örebro socialdemokratiska arbetarekommun, nyvaldes i stället för Stig Bergström, Örebro läns idrotts-historiska förening.

Ersättare

Till ersättare för ett år omvaldes Kerstin Gunnarsson, ABF Örebro län, Jonas Jönestam, LO-facken Örebro län, Sören Klingnéus, Västernärkes hembygdsförening, Gunilla Lindholm, Örebro kommunaltjänstemannaförening, Magnus Riseby, Folkpartiet Örebro län.

Christer Blohm, Örebro sportklubb Alliansen, nyvaldes för ett år i stället för Helge Hagberg.

Revisor

Lilian Wistrand, NBV Örebro län, omvaldes som revisor för två år.

Ersättare

Christina Håll-Björk, Örebro läns hyresgästförening och Björn Hagel, Örebro ABF-avdelning, omvaldes som revisorsersättare för ett år.

Valberedning

Till valberedning för ett år omvaldes Ulla Nyström, LO-facken Örebro/Lekeberg, sammankallande, Ingegärd Lindblad, Moderata kvinnoföreningen i Örebro, Ingrid Svedlund, Hallsbergs socialdemokratiska arbetarekommun ochsom adjungerad Göran Henrikson, arkivet.

FOLKRÖRELSESNAS ARKIV
I ÖREBRO LÄN

ÅRSMÖTESPROTOKOLL
Sammanträdesdatum
1999-03-29

10 § Rapporter

Inga rapporter förelåg men Henrikson passade på tillfället att inbjuda medlemmarna till de nya fina lokalerna som lämpar sig väl både till studiebesök och sammanträden.

11 § Avslutning

Då inga övriga frågor fanns att behandla avslutade mötesordföranden årsmötet.

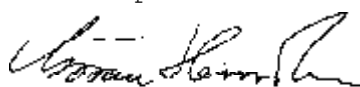
Föredrag

Mötesprogrammet fortsatte med ett mycket engagerat och intresseväckande föredrag av Bengt Göransson, som under rubriken *Svartenbrandt, Göran Persson och Jesus* utvecklade sina tankegångar om demokratins villkor i landet.

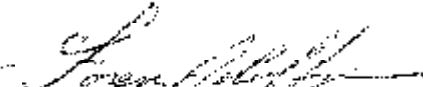
Efter föredraget, som band den talrika publiken i en hel timme, serverades kaffe och jubileumstårta.

Vid protokollet

Justeras

Göran Henrikson

Kerstin Karlsson Sören Adolfsson

Markebäck, forts från s 8

Arkivet

Arkivet består dels av material från gårdarna och deras drift, dels från olika personer som har haft anknytning till Markebäck.

Från Markebäcks drift finns det i princip kompletta räkenskaper och dagsverksjournaler från 1877 till ca 1920. Tidigare räkenskaper förekommer sporadiskt. Serier av dessa är oftast förda under en lång tid och överlappar ibland varandra och har en karaktär av både gårds- och personräkenskaper. Exempelvis finns en kontrabok från Stora Björstorp från åren 1743–1840. I serien F 1, Fastighetshandlingar, ingår kontrakt, köpehandlingar och handlingar från olika tvister. I denna serie finns mycket material från inkorporerade gårdar. Även material som härrör från Dohnafors bruk ingår i Markebäcks gårdsarkiv, på grund av att ägaren Johan Jansson efter 1838 bodde på Dohnafors.

De personer som är mest framträdande i arkivet är gårdens ägare och hans son, Gustaf Bäckgren, men även i viss mån den senares son, prästen Karl Bäckgren.

Johan Jansson verkar ha varit en mycket drivande person. Förutom att han var den som skötte driften av Dohnafors bruk hade han en rad kommunala uppdrag. Det finns bl a korrespondens till honom från släktingar och en stor brevväxling angående driften av järnbruket samt förmyndarehandlingar.

Gustaf Bäckgren är den som har producerat den största delen av arkivet. Han var en man med många intressen och uppdrag. Till hans största intressen hörde historia och släktforskning, vilket har resulterat i en betydande mängd avskrifter av gamla dokument, främst rörande byarna Stora Björstorp och Markebäck. En ganska stor serie, F 2, innehåller släktuppgifter rörande släkten Bäckgren samt andra släkter med

anknytning till Bäckgrenarna. I övrigt finns handlingar från de olika uppdrag som han hade.

Förutom detta finns också en serie handlingar från olika föreningar och företag. Bl a finns material från Askersunds bryggeriaktiebolag, Hammars glasbruk och Hammarsundens brobyggnadsbolag. Det finns även en liten serie med pergamentbrev där det äldsta är från 1500-talet.

Både på Roggebiblioteket i Strängnäs och på Askersunds lokalthistoriska arkiv finns samlingar som bär Karl Bäckgrens namn. Samlingen på Roggebiblioteket rör Karl Bäckgrens prästerliga tjänst och intresse, medan samlingen i Askersund rör forskning om lokalhistoria och olika släkter.

Arkivet har förtecknats som ett Sesamprojekt och kommer att återlämnas till Markebäcks gård och där vara tillgängligt för allmänheten.

Magnus Johansson

B-Föreningsbrev

Avsändare:
ArkivCentrum Örebro län
Nikolaigatan 3
702 10 ÖREBRO

Nu är den klar! CD-romskivan Järn & Skor

Nu är den klar. Multi-mediapresentationen om länets järnhantering och skotillverkning. CD-skivan Järn & Skor premiärvisades på Bokmässan i Örebro i slutet av mars och kommer att demonstreras på en industrihistorisk mäsas, Energia 1999, i Västerås i september.

Grubvrytningen har gamla anor i Örebro län. Här har också den svenska skoindustrin haft sin tyngdpunkt. Med Järn & Skor lär

du känna viktiga delar av vår historia på ett interaktivt sätt. Här finns massor av information i form av över 1500 bilder, dokument, kartor, ljud och rörliga bilder om vår intressanta industrihistoria. Följ med på en resa till det förflutna!

Skivan har tillkommit genom ett samarbete mellan Folkkrörelsernas arkiv i Örebro län, Örebro läns företagsarkiv, Örebro läns museum och Skoindustrimuseet i Kumla.

Finns på ArkivCentrum.

Pris : 250 kr.

Snabbare, lättare med Kuli – den svenska cykelmotorn

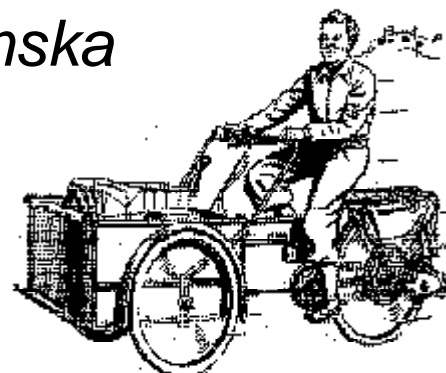
vid Johnson Metall AB i Örebro under åren 1952–56. Totalt tillverkades 5000 motorer, innan de kompletta och betydligt bekvämare mopederna tog över marknaden.

Fortfarande rullar ett par hundra Kulimotorer ute på de svenska vägarna, företrädesvis i Närke. De vårdas ömt av sina ägare och prisas för sin kraft, enkelhet och funktion.

Kulimotorns utveckling är ett stycke levande svensk industrihistoria som utspelar sig i en tid då ingenting var omöjligt och då utvecklingen bara kunde gå i en riktning – framåt. Helst då med cykelmotorn Kuli.

Finns på ArkivCentrum.

Pris : 150 kr.

Efter andra världskriget var bilen fortfarande en omöjlighet för de flesta människor. Men svenskarna blev ett allt rörligare folk i takt med ökad fritid, längre semestrar och bättre vägar. I den andan föddes drömmen om den självgående cykeln – om en liten lättmonterad motor, som skulle göra trampandet överflödigt.

Den första svenska cykelmotorn hette Kuli och tillverkades

ArkivCentrum Örebro Län

Folkkrörelsernas Arkiv i Örebro Län
och Örebro Läns Företagsarkiv
i samarbete

Nikolaigatan 3 • 702 10 ÖREBRO
Tfn 019-611 29 00 (även texttfn)
Fax 019-611 81 20
E-post:
arkivcentrum@arkivcentrum.t.se
Internet: www.arkivcentrum.t.se

Öppet måndag, onsdag–fredag
kl 08.30–17.00
och tisdagar kl 08.30–20.00